

PAVEL CHINEZU ȘI LUPTA ANTIOTOMANĂ ÎN BANAT LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA (1490—1499).

BANATUL LA SFÎRȘITUL VEACULUI XV.

Tratatele de pace încheiate la 1483 și 1488 între Imperiul Otoman și regatul Ungariei au consemnat un moment de „respiro“ pe frontul de la Dunărea de Jos apuseană, atenția turcilor îndreptându-se spre provinciile pontice și asiatice iar a regelui Matei Corvin (1458—1490) spre centrul Europei unde s-a angajat în lupte sterile pentru putere. Momentul acesta a însemnat însă mult pentru Banat și Transilvania, de ani de zile ținta incursiunilor pustiitoare ale achingiilor. Cele două ținuturi românești se bucurau de o largă autonomie în cadrul regatului, Transilvania ca voievodat autonom iar Banatul ca un ținut cu un precumpănitor rol militar la graniță, răsplătit cu o largă autonomie internă. Autonomia sa era o urmare a prezenței și evoluției ascendente a formelor specifice de viață românească: cnezatele și districtele bănățene. Poziției sale strategice, Banatul i-a adăugat și participarea masivă a forțelor românești locale la lupta antiotomană.

Rolul militar important jucat de acestea în decursul secolelor XIV și XV a fost reliefat îndeosebi de luptele antiotomane conduse de către Iancu de Hunedoara, la mijlocul veacului XV. Revitalizarea participării maselor la luptă se produce în ultimul sfert de secol, odată cu apariția lui Pavel Chinezu, comite de Timiș și căpitan-general al părților inferioare ale regatului (1478—1494), comandantul *de jure* și *de facto* al luptei antiotomane al întregului regat în această perioadă.

Intensificarea conflictelor dunărene, cu precădere în zona bănățeană a fluviului, a impus numirea unui comandant capabil să asigure stabilitatea regiunii și să oprească pustiitoarele incursiuni turcești. Pavel Chinezu a fost omul care a reușit să obțină un șir neîntrerupt de victorii antiotomane. Anii acestora pot fi împărțiți în două perioade: prima între 1478—1482 iar a doua între 1490—1494, anii din mijloc fiind ani de pace cu turcii. Șirul marilor sale victorii începe la 13 octombrie 1479 pe Cîmpul Pîinii de lângă Orăștie, continuă în anii 1480 și 1481 prin două campanii ofensive sud-dunărene cu care prilej reînnoadă șirul acțiunilor ofensive inițiate de către Iancu de Hunedoara, dar se oprește

la 9 octombrie 1482 pe cîmpia din fața Becicherecului Mare după zdrobirea unei noi intervenții turcești la nord de Dunăre. Anii de liniște sînt folosiți pentru lecuirea rănilor adînci ale Banatului și înviorarea vieții economice și sociale, lucru cu repercusiuni favorabile asupra potențialului militar.

Moartea regelui Matei Corvin în aprilie 1490 a însemnat intrarea regatului într-o perioadă confuză, plină de lupte pentru tron și de căutări febrile în vederea respingerii noilor atacuri otomane. Pînă în 1494 rolul decisiv a fost jucat de același Pavel Chinezu, iar moartea sa (24 noiembrie 1494) va lăsa un gol pe care urmașii nu vor reuși să-l suplinească. Ca urmare ofensiva otomană beneficiază de condiții tot mai favorabile și, în prima treime a secolului al XVI-lea, va reuși să pătrundă spre centrul Europei.

CAMPANIILE ANILOR 1490—1492.

Situația politică confuză din primăvară datorită candidaturilor diverse la tron s-a transformat în vara lui 1490 în lupte interne și s-a soldat, în septembrie, cu alegerea și încoronarea lui Vladislav II. Luptele dintre diferitele partide au continuat însă atît în iarnă cît și în primăvara anului 1491.

Forțele bănățene, conduse de către Pavel Chinezu participă la aceste conflicte de partea regelui ales și luptă pe diverse fronturi. Zona Dunării rămîne descoperită și turcii profită de acest lucru, transformînd regiunile învecinate în teatre de operațiuni.

Atacurile aparțin beilor de margine și se desfășoară pe un front cuprins între Dunăre și Adriatică; sînt consemnate asemenea acțiuni în Bosnia — unde este cucerită cetatea Travnik prin trădarea garnizoanei¹ și Croația unde acționează trupele pornite din Modrus¹ și Croația unde acționează trupele pornite din Modrus². Fortărea Dunării de către achingii, la începutul lunii septembrie 1490, necesită intervenția rapidă a lui Pavel Chinezu. Teritoriul de desfășurare a conflictelor este regiunea Sremului și Dalmația³ iar succesele comitelui de Timiș îndepărtează primejdia de moment. Laconismul izvoarelor ne împiedică să detaliem

¹ Donado da Lezze, *Historia Turchesca (1300—1514)*, publicată, adnotată, împreună cu o introducere de dr. I. Ursu, București, 1909, p. 190. Numărul apărătorilor a fost de 500 iar turcii au cumpărat predarea cetății, dar la ieșirea garnizoanei au masacrat-o în întregime.

² Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades quatuor cum dimidia* Basel, 1568, p. 685 situează acțiunea în lunile octombrie—noiembrie 1490.

³ *Ibidem*, p. 690; Srem sau Sirmium (numele latinizat) regiune cuprinsă între fluviile Sava, Drava și Dunăre, unul dintre locurile preferate de acțiune ale achingilor.

durata, numărul și desfășurarea luptelor. Conflictelor din acest an se constituie, în ansamblul lor, ca un prolog al marilor înclăștări din anii ce vor urma.

În iarna și primăvara anului 1491 principalul teatru de operațiuni se mută în nord-vestul Ungariei, unde se poartă lupte grele pentru eliberarea comitatelor cucerite de către trupele austriece; sînt solicitate toate contingentele disponibile iar Pavel Chinezu deține un rol de frunte, în ianuarie el participînd cu 100 călăreți în zale și 200 cavalerie ușoară⁴.

În luna februarie este din nou în sud, datorită noilor incidente din zona Belgradului și din Croația. Nobilimea se ridică împotriva regelui și acțiunile sale tind să se extindă în toate zonele sudice, ceea ce împune numirea lui Chinezu și Matia Géréb în fruntea celor 6.000 călăreți⁵, care intră în zonă. Concomitent, turcii dezlănțuie un atac masiv în părțile Mačvei și cuceresc mai multe forturi din preajma Belgradului. Aceste trupe de aproximativ 1.000 oameni sînt învinse de către un detașament trimis de cei doi și asigură liniștea ținuturilor timp de cîteva luni de zile. Continuă operațiunile militare în vestul regatului, dar atacul cetății Sabac din septembrie redeschide seria conflictelor cu turcii.

Și Banatul ajunge în această toamnă ținta unor incursiuni de pradă ale achingiilor, care robesc,ucid și incendiază. Turcii ajung cu acest prilej pînă la aproape 20.000 pași de Oradea⁶ iar bogăția prăzii angrenează noi și noi trupe în nordul Dunării și în Banat. Cu prilejul acestor noi atacuri este ars și un tirg aparținînd lui Ștefan Báthory, situat în apropierea Timișorii⁷. Riposta localnicilor a fost firavă, întrucît majoritatea trupelor luptau pe alte fronturi.

Aceste evenimente îl readuc pe Pavel Chinezu în Banat, așa încît la 26 noiembrie el este la Timișoara⁸, unde pregătește o nouă campanie antiotomană. Între timp pătrunderea unor bei în Bosnia și succesele lor inițiale din preajma cetății Jajce sînt anulate de către victoriile obținute mai apoi de către Ioan Corvin⁹; pe linia Dunării acționează — ca și în timpul verii — banderiuil arhiepiscopului de Kalocsa¹⁰, ca suplinitor și ajutor al comitatului de Timiș. Numărul trupelor otomane care asediau

⁴ Ștefan Katona, *Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae*, tom X, ordine XVII, (1490—1495), Buda, 1937, p. 153—155.

⁵ Berzeviczy Albert, *Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia*, în ciclul *Monumenta Hungariae Historica*, Budapest, 1914, p. 179—180. Este vorba despre un expozeu al situației confuze din regat făcut de regina Beatrix într-o scrisoare a sa din 25 februarie 1491.

⁶ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 696—697 „... cum viginti millibus passum ad Vardinum accessissent...”.

⁷ *Ibidem*, „... deinde auctis exprospera, rerum successu animis, ultra Themesvarum excurssuinem fecerat et oppidam quod in Stephan Bathorei potestate era concremarant: totiusque provincie, quam milite vacuum esse cognaverant, vulnera gravissima inflexerant”.

⁸ St. Katona, *op. cit.*, p. 177.

⁹ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 715; Thalloszy Lajos, (*Bánság, vár és város*) története 1450—1527, Budapest, 1915, p. 157.

¹⁰ *Ibidem*.

Belgradul în această toamnă se ridică la 4.000 pedestraşi şi un contingent neprecizat de călăreţi¹¹. Apărarea cetăţii era îngreunată de numărul redus al garnizoanei şi de slăbiciunile centurii de apărare, dar rezistenţa îndârjită salvează încă odată cetatea. Nu aceeaşi soartă o au însă micile fortificaţii din jur, cucerite şi incendiate de către asediatori. Atacurile turceşti vizează din nou Sabac-ul, dar acesta rezistă atacului violent de noapte şi provoacă pierderi mari turcilor¹².

Forţele turceşti pătrunse spre est (nu ştim însă direcţia şi locul incursiunii) se lovesc de Pavel Chinezu care repurtează cu această ocazie o nouă victorie. Un mare număr de duşmani cad pe câmpul de luptă, majoritatea celorlalţi fiind făcuţi prizonieri. Acţiunea s-a desfăşurat în condiţiile unei ierni aspre, cu gheaţă multă pe Dunăre, la sfârşitul anului 1491.

Pregătiri militare intense se desfăşoară la începutul anului 1492 şi ele vizează doar sporirea capacităţii defensive a zonei dunărene, concomitent cu refacerea cetăţilor interioare. Prin străduinţa aceluiaşi Pavel Chinezu este reparată în aceste zile şi cetatea Timişorii¹³. O parte a legiunii negre — aproximativ 1.000 oameni — întăreşte garnizoana Belgradului iar alte forţe sînt trimise la Severin, Sabac şi Jajce¹⁴. Concentrarea trupelor pentru campania din vară are loc prin martie la Buda, în perioada în care un nou legat papal (Ursus Ursinus) lua drumul Ungariei să propăvăduiască cruciada. Tot aici era aşteptată şi o solie otomană care propunea pacea şi încetarea luptelor; avem de-a face deci cu o situaţie politică foarte delicată.

La cele de mai sus se adaugă şi intrigile de curte generate de căsătoria fictivă dintre Vladislav II şi Beatrix, văduva lui Matei Corvin; lui Pavel Chinezu îi revine un rol important. Se reîntoarce însă în Banat în luna mai cînd respinge o incursiune otomană ajunsă pînă în părţile Timişului¹⁵. Rolul său de coordonator şi conducător al luptei antiotomane este relevat de cuprinsul unui document contemporan care aminteşte măsurile defensive luate dar şi pregătirile pentru contraofensivă¹⁶.

Solia trimisă la Istanbul pentru convorbiri cu sultanul a fost reţinută multă vreme dar nu a adus rezultatele scontate şi nici pacea aşteptată. A adus însă ştiri preţioase despre efectivele şi intenţiile ofensive otomane¹⁷: 200 corăbii concentrate în Peloponez, o mulţime în Marea

¹¹ St. Katona, *op. cit.*, p. 279 citează un raport al castelanului cetăţii adresat arhiepiscopului Petru de Kalocsa.

¹² A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 720.

¹³ Ignaz Aurelius Fessler, *Geschichte von Ungarn*, vol. V, Leipzig, 1824, p. 770.

¹⁴ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 703.

¹⁵ Berzeviczy A., *op. cit.*, p. 236—237. Într-o scrisoare a aceleiaşi regine Beatrix din 19 mai către comitele minelor din Kremnica (R.S.C.) în care solicită plata sumei de 400 florini necesari pentru înzestrarea armatei. Banii îi vor fi trimişi lui Pavel Chinezu printr-un curier întrucît el se află acum împotriva turcilor în părţile Timişului.

¹⁶ St. Katona, *op. cit.*, p. 332.

¹⁷ *Ibidem*, p. 483—484, redă sinteza ştirilor aduse de către solia reîntoarsă recent de la Istanbul.

Neagră, o parte a flotei fluviale înaintează pe Dunăre și Sava spre a intra în Bosnia. Totalul trupelor ridicate de sultan ajung la 20.000 oameni.

În fața acestei uriașe concentrări de forțe, regele Ungariei întărește apărarea zonelor sudice, își concentrează armata și cere sprijinul Imperiului Romano-German. Semnificativ pentru efortul militar al țărilor române este faptul că Transilvania și Moldova dădeau împreună în caz de nevoie 20.000 oameni, tot atît cît dădeau toate țările germane și Cehia.

Baiazid II vine cu armata pînă la Sofia, unde face un mare popas. Intenția sa de a asedia Belgradul este înlocuită acum cu trimiterea unor pași de margine să asedieze Severinul și sporirea efectivelor trupelor staționate în Albania. În aceeași perioadă sînt consemnate incursiuni de pradă și în ținuturile vestice, astfel că pașa de Sofia cu 10.000 călăreți jefuiește Austria¹⁸ iar în Srem și Mačva acționează trupe auxiliare plecate din cetatea dunăreană Boric¹⁹. Noi trupe se concentrează la Smederevo cu intenția mărturisită de a cucerii Belgradul.

Ideea cuceririi ținuturilor nord-dunărene prin atacarea și cucerirea succesivă a marilor cetăți dunărene de sprijin ducea automat la căderea regiunilor rămase fără apărare în mîna turcilor. Ea aparține celui mai războinic dintre pașii dunăreni, Mihaloglu Ali-bei și a fost expusă personal sultanului în vară, la Sofia. În varianta reușitei, Banatul, Mačva, Srem etc., ar fi devenit imediat provincii turcești. Împreună cu 25.000 oameni și cu cei 2 fii, Ali trece fluviul și jefuiește ținuturile limitrofe²⁰. Aici este întîmpinat de armata condusă de către Pavel Chinezu, compusă din bănățeni, dar și legiunea neagră de boemi, pentru ultima dată sub comanda lui Chinezu. Victoria îi aparține iar numărul prizonierilor turci este mare; ei sînt duși cu toții la Timișoara, locul de concentrare al tuturor jefuitoarelor prinși la nord de Dunăre de eficientul sistem de pază instituit de către același Pavel Chinezu. Datorită acestuia numărul cetelor trecute după pradă s-a împuținat simțitor. Izvoarele amintesc diferite metode prin care au fost pedepsiți și uciși cei prinși cu astfel de îndelniciri; sînt metode dure, aproape crude, dar singurele capabile să impună respect achingiilor sălbatici care devastau de cîteva ori pe an Banatul²¹.

¹⁸ Georgius Pray, *Annales Regum Hungariae ab anno Christi CNXCVII ad Annum MDLXIV*, Paris IV, Viena, 1797, p. 250.

¹⁹ St. Katona, *op. cit.*, p. 488—489, care citează un fragment din scrisoarea din 8 august a arhiepiscopului Petru de Kalocsa trimisă regelui, atestînd incursiunea și cerînd intervenția unor trupe regale.

²⁰ *Ibidem*, p. 503.

²¹ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 724 „... Quum palantes Turcae in fines Hungarie introrumpissent, et multos captos ac barbara crudelitate excruciatos ad Gemonias Constantinopolitanas necassent; meritum, poenis affecti sunt. Paullus enim, fera illorum immanitate accensus, positus adversus eos, insidiis, quum facile imprudentes nec opinantesque multos in potestatem redegisset ac Themesvarum transtulisset; inauditis ande quod Christianos generebus tormentum affectos interemit: quum alios pistrini in aqua se versantibus rotis aligasset: alios igni sensim ad

Măsurile binevenite la hotarul bănățean nu pot fi însă încadrate într-un ansamblu unitar datorită politicii trădătoare a mării nobilimi care refuză să presteze serviciul militar în afara granițelor, lucru consfințit în articolul XVIII al hotărârilor dietei din septembrie 1492²². Principalul efort militar revine și în interior regelui prin banderile sale și marilor demnitari, obligați să participe la lupte cu propriile banderii (steaguri), în timp ce nobilimea participă la lupte doar în cazurile extreme (art. XIX). S-a reglementat acum și componența unui banderiu la 400 ostași, din care 200 cavalerie grea și 200 cavalerie ușoară (art. XX). A crescut și mai mult rolul mercenarilor în armata feudală iar masele populare au fost tot mai mult îndepărtate de la efortul militar antiotoman.

Gravele tulburări create de silniciile legiunii negre²³ în zonele din jurul Tisei și Mureșului (Szeged era locul de așezare) au impus regelui și lui Pavel Chinezu anihilarea acestei forțe. Încercarea din vară de a potoli lucrurile pe calea tratativelor eșuează și folosirea forței armate a devenit necesară. Ciocnirea decisivă s-a produs în aceleași părți ale Tisei în iarna anului 1492—1493 și s-a terminat cu distrugerea completă a legiunii, fie prin decimare pe cîmpul de luptă, fie prin spînzurarea sau încadrarea praveștitorilor în armata regulată. Aceste conflicte sînt în prolog al marilor frămîntări interne care vor izbucni în anii viitori, vor tulbura ordinea internă, contribuind astfel decisiv la slăbirea capacității defensive a regatului.

ULTIMELE CAMPANII (1493—1494).

Sfîrșitul anului 1492 aduce cu sine și atacul de apoplexie suferit de către Pavel Chinezu, atac care-i paralizază toată partea dreaptă a corpului și vorbirea. Pînă la moarte Pavel Chinezu se va face înțeles de cei din jur doar prin semne, dar va conduce cu recunoscuta-i eficacitate toate operațiunile militare încredințate, repurtînd aceleași victorii. Va

motas lento incendio confecisset: non paucos ante, ut belluas, exuisset: nonullos etiam in hara revinctis post terga manibus esurientibus suis obiecisset; nimirum, ut pari suppliciorum metu intra fines mos barbarum hostem deterritum contineret."

²² Pentru detalierea articolelor decretului regal emis după lucrările dietei vezi St. Katona, *op. cit.*, p. 339—441, iar pentru efectivele militare și interacțiunea diferitelor formațiuni militare Michael Piringer, *Ungarns Banderien*, vol. I, Wien, 1810, p. 224—225.

²³ Corp de mercenari creat de Matei Corvin, după 1465. Compus din mercenari cehi, moravi, avea echipament complet de culoare închisă de unde și numele de „legiunea neagră”; a avut un rol de seamă în timpul luptelor antiotomane purtate sub acest rege. În perioada anilor 1490—1492 au provocat pagube uriașe populației pașnice din jurul orașului lor de așezare, Szeged, fapt care va contribui la necesitatea desființării unității.

acorda regelui același sprijin militar în conflictele acestuia cu nobilimea turbulentă. În ianuarie 1493 nemulțumirile contra lui Ștefan Bathory impun schimbarea acestuia și numirea ca voievozi ai Transilvaniei a lui Bartolomeu Dragfi și Ladislau Losonczy.

Vechiul adversar al creștinilor, Mihaloglu Ali-bei, pîndește în Țara Românească momentul de criză internă transilvană și, la momentul oportun, lovește cu cetele sale prădalnice sudul regiunii. Intră pe la Novaci, străbate Paringul, Cindrelul și ajunge în Săliștea Sibiului, iar de aici la Sibiu la 28 ianuarie. Armata voievodatului și contingentele săsești se adunau între timp în Hațeg. Ali jefuiește liniștit satele din presiune timp de 5 zile, iar apoi se reîntoarce spre Țara Românească, pe valea Oltului. La 2 februarie este întîmpinat în trecătoarea Turnu Roșu de populația românească și săsească și învins după o luptă grea²⁴. Prada este recuperată în timp ce majoritatea turcilor rămîn pe cîmpul de luptă. Eșecul incursiunii s-a datorat exclusiv riposteii maselor populare și este de natură să probeze marile lor calități militare.

Pregătiri militare antiotomane încep încă în primăvara²⁵ anului 1493 dar conflicte armate vor avea loc mult mai tîrziu și nu între sultan și rege, după cum presupunea amploarea pregătirilor, ci între trupele otomane de margine și apărătorii liniei dunărene. În iulie, pașa Iakub al Bosniei pornește cu 10.000 oameni și jefuiește ținuturile sud-estice ale Austriei, întorcîndu-se în august prin Croația. Aici este întîmpinat de forțele locale pe care le învinge într-o luptă desfășurată la Krobavsko polje²⁶. Numărul prizonierilor depășește 6.000, printre ei mulți nobili inclusiv banul Croației, Imre Derencseny. Ca răzbunare pentru cei uciși de către Pavel Chinezu, Iakub taie tuturor prizonierilor nasul, lucru nemăintîmpilat cu o masă atît de mare de oameni.

În jurul lui 21 septembrie sînt atestate lupte între armata voievozilor ardeleni și un corp expediționar otoman pătruns aici, în Țara Bârsei²⁷. Baza de plecare a acestei expediții a constituit-o și de astă dată Țara

²⁴ Gustav Gündisch, *Incursiunea turcească din 1493 în ținutul Sibiului*, în *Studii*, nr. 6, 1961, p. 1491—1502.

²⁵ St. Katona, *op. cit.*, p. 547—549, o scrisoare a regelui Vladislav II din 13 IV 1493 prin care cheamă la ridicarea generală la oaste datorită intenției sultanului de a veni personal în Ungaria.

²⁶ Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 192—195; St. aKtona, *op. cit.*, p. 549—556; Thaloczy Lajos, *op. cit.*, p. 161.

²⁷ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. II, partea a II a, București, 1891, p. 341—342, la 19 septembrie voievozii Transilvaniei îi anunță pe sași să vină la Sibiu întrucît turcii împreună cu domnul Țării Românești, Vlad Călugărul, sînt ascunși deja la Poalele Carpaților. Martin Felmer, *Primae lineae historiae Transilvaniae antiqui, medii et recentioris aevii*, Sibiu și Cluj, 1803, p. 168, amintește despre înfrîngerea turcilor de către Bartolomeu Dragfi în preajma Sibiului, de Sf. Matei — 21 septembrie —. Este posibil să fie vorba despre aceeași luptă cu cea amintită de către E. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VIII, București, 1894, p. 31, care reproduce un act din 12 decembrie 1499 referitor la evenimentele de la sfîrșitul anului 1493 din Transilvania, perioadă cînd turcii au fost învinși de către „un căpitan al regelui”.

Românească, iar momentul a fost ales cu aceeași grijă, dar cu toate acestea turcii au suferit o nouă înfrângere.

În aceeași toamnă, trupele bănățene și conducătorul lor Pavel Chinezu, participă la luptele interne declanșate în părțile sudice ale regatului; aceste conflicte creează mai mult rău decât însăși incursiunile otomane, prin slăbirea regatului.

Evenimente importante se desfășoară încă în primele luni ale anului 1494, iar primul dintre ele constă în numirea lui Pavel Chinezu în funcția de jude al curții regale, adică de judecător suprem al regatului, știut fiind că acesta era locțiitorul juridic al regelui²⁸. Funcția încununază meritele dovedite într-o întreagă viață de luptător pe toate fronturile de luptă ale Europei centrale și mai ales sud-estice. Din pricina noilor conflicte Pavel Chinezu își va lua funcția în primire foarte târziu.

Luptele de la hotarul dunărean încep încă la sfârșitul anului 1493, mai precis în decembrie, printr-un nou atac asupra cetății Belgrad. Știri despre aceste lupte ne parvin dintr-un raport din primele zile ale lunii ianuarie 1494²⁹, care, analizând evenimentele de pînă la 7 ianuarie, concludă faptul că nici de astă dată turcii nu au reușit să-și realizeze scopul: cucerirea cetății. Pregătirile militare efectuate de către Pavel Chinezu au avut în vedere nu numai o obișnuită campanie sud-dunăreană ci și realizarea unei acțiuni încheiate, cu un plan tactic unitar și capabilă să ducă la obținerea unui avantaj militar considerabil care să anuleze înfrângerea din toamnă din Croația. Armata cuprinde 10.000 călăreți antrenați pentru astfel de campanii, în majoritatea lor bănățeni, dar și trupe de mercenari. Cu aceste trupe Pavel Chinezu pleacă în valea Dunării, undeva în zona Horom-Cuvin, în imediata apropiere a vadurilor cu același nume.

Problema care se cere rezolvată se referă la datarea corectă a pregătirilor și mai ales a începutului și desfășurării propriu-zise a campaniei, întrucît principalul izvor contemporan — Bonfinius³⁰ — nu amintește nici o dată precisă, iar izvoare tîrzii ca Ștefan Katona³¹ și Johann Cristian Engel³² amintesc, unul februarie, altul martie. Considerăm că luna ianuarie a fost afectată pregătirilor iar începutul celei de-a doua decade a luni februarie ca perioadă a trecerii Dunării și a conflictelor. Avem în vedere și informațiile potrivit cărora campania aceasta a beneficiat de ajutorul gheții atît la ducere cît și la întoarcere, lucru mult mai

²⁸ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 713.

²⁹ *Documente privind Istoria României, Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 239.

³⁰ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VIII, doc. XXXIII, p. 29.

³¹ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 729—731, descrie în amănunțime desfășurarea acestei expediții.

³² St. Katona, *op. cit.*, p. 612—615, citîndu-l pe Bonfinius în text, intercalează o mențiune despre o acțiune a lui Pavel Chinezu pe la mijlocul campaniei că s-a petrecut la „ad tertium diem post Dorotheae festum” ceea ce corespunde zilei de 9 februarie.

³³ Johann Cristian Engel, *Geschichte des Ungrischen Reichs*, vol. IV, Wien, 1813, p. 65.

probabil în februarie, cunoscută ca lună cu geruri mari și gheață pe Dunăre, decît în martie.

Aflat încă pe malul bănățean Pavel Chinezu a trimis un detașament de aproximativ 3.000 călăreți peste Dunărea înghețată, cu misiunea de a lovi în adîncime și de a devasta ținuturile interioare și nu cele dunărene, așa cum s-a procedat pînă acum și cum se așteptau și comandanții otomani. Cu restul de 7.000 oameni, Chinezu rămîne încă cîteva zile în zona de concentrare și trece Dunărea abia în momentul dispersării forțelor otomane, plecate deja după avangarda creștină pătrunsă în interior. Unul dintre principalele obiective era cetatea Smederevo, reședința lui Mihaloglu Ali-bei, centru preferat de adunare pentru majoritatea celor ce treceau la pradă peste Dunăre. Cetatea a căzut încă în prima zi de campanie, iar trupele creștine au fost răspîndite pe o arie de cîteva zeci de km cu obiectivul de a cuceri toate micile fortificații din această zonă și să neutralizeze astfel orice rezistență musulmană aici. Cu prilejul acestor lupte sînt asediate și cucerite și două castele dunărene din preajma cetății Smederevo, care adăposteau tezaurul pașei și haremurile celor doi fii ai acestuia. O pradă imensă a căzut în mîna ostașilor, printre capturi numărîndu-se vase de aur și argint, pietre prețioase, arme, stoffe de Persia etc.³³, la care se adaugă și celebrele vase de argint ale regelui Ladislau luate de la Oradea în 1474 de către Ali-bei cu prilejul jefuirii orașului.

În sprijinul detașamentelor dispersate, Pavel Chinezu mai trimite 2.000 călăreți, care desființează practic orice administrație și rezistență militară otomană pe o distanță de 50.000 pași. Sînt eliberați mulți robi creștini și populația creștină sîrbească. Acestor prime acțiuni St. Katoņa le atribuie ca timp ziua de 9 februarie; în orice caz perioada de la mijlocul lunii februarie a fost cu siguranță martora acestor lupte.

Cu greu, Ali-bei reușește să adune 8.000 oameni cu care se avîntă pe urmele comitelui de Timiș, în încercarea disperată de a-l ajunge, provoca la luptă și a-i smulge prada. Acțiunea sa nu reușește întorcînd Pavel Chinezu își trece deja trupele pe malul nordic al fluviului la apariția turcilor pe Dunăre. Ultimele contingente trec pe gheața muiată deja, iar soarele sparge oglinda gheții, spre disperarea aceluiași Ali-bei care rămîne pe malul sudic scrișnînd din dinți și frîngîndu-și mîinile³⁴. O parte din pradă este trimisă regelui iar restul împărțită între participanți. Aceasta a fost cea mai reușită campanie ofensivă din 1492 încoace la Dunărea de Jos apuseană și promite deschiderea unor noi orizonturi.

Noi manevre otomane vizează Belgradul cu orice preț. De data aceasta nu a mai fost folosită nici incursiunea rapidă în momentele dificile pentru apărători, nici asediul îndelungat, metode devenite ineficiente, ci trădarea. Este cumpărată o parte din garnizoana cetății care vrea să predea cetatea turcilor. Știrile despre unele manevre de culise ajung și la Timișoara, iar Pavel Chinezu încearcă să salveze situația. Se

³³ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 729.

³⁴ *Ibidem*, p. 730.

preface nemulțumit de starea fortificațiilor și vine aici cu trupele sale, iar în momentul în care deține superioritatea numerică, trece la arestarea trădătorilor. Aruncați în închisoare aceștia sînt torturați iar apoi uciși pe rînd și devorați de proprii complici³⁵. Pedepsa este mai mult decît aspră, dar analiza lucidă a evenimentelor petrecute în acest sfîrșit de secol pune trădarea și răzvrătirea printre cauzele majore ale penetrației otomane pe spații tot mai mari. Metodele „clasice” ca amenzile, confiscarea posesiunilor etc., nu mai reprezintă un mijloc eficace și doar măsuri aspre, cu torturi și suferințe fizice mai puteau înspăimînta pe trădători. Măsurile luate de către Pavel Chinezu au fost cele potrivite și pe măsura faptelor comise.

Tulburările interne continuă să sfișie regatul în tot cursul primăverii și verii anului 1494 și ele sînt provocate de către aceeași nobilime turbulentă și trădătoare. Cu atît mai grav cu cît aceste lucruri se întîmplă exact în părțile sudice, cele mai expuse presiunilor otomane. În calitatea sa de căpitan general al părților inferioare ale regatului, comitele de Timiș, Pavel Chinezu, participă cu întreaga armată la aceste conflicte și obține victorii hotărîtoare, dar conflictele și neînțelegerile continuă încă mulți ani. În această vară se reface prietenia dintre el și Ioan Corvin fiul regelui Matei Corvin, slăbită în timpul luptelor pentru tron. Bătrînul luptător este un bun sfetnic pentru tînărul duce al Croației care ajunge într-o gravă criză politică și financiară și participă cu 3.000 oșteni la luptele duse împotriva magnaților³⁶. Ciuma care bîntuia acum în Ungaria ajunge și în Banat, făcînd multe victime³⁷. Turcii profită de aceste greutăți interne și cuceresc unul dintre micile forturi din centura exterioară a Belgradului, transformîndu-l într-o veritabilă rampă de lansare a atacurilor pustiitoare. Împotriva turcilor, dar și a nobilimii răzvrătite, intervine din nou Pavel Chinezu, întîi în Srem, apoi în Pojega.

În perioada lunilor august-septembrie izbucnește un nou conflict anti-regal în Transilvania și este nevoie de prezența regelui pentru a calma situația³⁸. Pretextul l-a constituit taxa de 1 florin de aur de poartă pentru susținerea efortului antiotoman, taxă stabilită de dieta din mai de la Košice³⁹. Sosirea lui Vladislav II în Transilvania și convocarea dietei la Sibiu reușesc să limiteze urmările acțiunii. Mai mult încă, regele obține ajutorul militar al Transilvaniei și coboară spre Dunăre cu intenția de a întreprinde o nouă campanie.

Starea sănătății lui Pavel Chinezu este în continuare precară, dar nu-l împiedică să conducă și pe mai departe operațiunile militare, deși

³⁵ *Ibidem*, p. 731.

³⁶ Schönherr Gyula, *Hunyadi Corvin János*, Budapest, 1894, p. 210 și Tekeli József, *Hunyadiak kora Magyarországon*, vol. V, Pesta, 1855, p. 48, amintesc că la 31 mai 1494 Ioan Corvin a fost la Timișoara unde a purtat discuții cu Pavel Chinezu.

³⁷ Bellá József, *Dr. Telbisz Károly Beszédei*, Timișoara, 1910, p. 183.

³⁸ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 735.

³⁹ Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 48.

intențiile îi erau deduse doar din gesturi și mimică⁴⁰. La apropierea regelui, Pavel Chinezu îl întâmpină dincolo de Lugoj și-l găzduiește în cetatea Timișorii, în primele zile ale lunii octombrie. Pe baza discuțiilor purtate aici între Vladislav II, Pavel Chinezu și voievozii Transilvaniei, Bartolomeu Dragfi și Ladislau Losonczy, s-a definitivat planul noii campanii sud-dunărene. Plecarea trupelor are loc în ultima decadă a lunii octombrie iar drumul lor traversează cîmpia bănățeană, urmărește cursul Tisei și Dunării pînă la Belgrad, atins la 1 noiembrie.

Trupe turcești declanșează noi atacuri peste Sava cu direcția Croația și Carniolia⁴¹ care se soldează cu numeroase victime. Profitînd de aceste evenimente, Pavel Chinezu stabilește ca obiectiv al campaniei sale o zonă diametral opusă acestor incursiuni și anume zona vestică a Serbiei și cea nord-vestică a Bulgariei. Are în vedere realizarea surprinderii totale, plan tactic demn de un mare general și care-i va confirma printr-o nouă victorie arta militară.

De la Belgrad, Pavel Chinezu trece pe la Smederevo și coboară apoi în valea Moravei, urmîndu-l pe Iancu de Hunedoara din 1443. Ordinea de marș a armatei era următoarea: cavaleria catafractă în față, trupele de rînd în mijloc și cele auxiliare pe flancuri, acestea cu misiuni de recunoaștere și hărțuire a inamicului. În înaintare au fost cucerite, sate, țiguri, orașe, castele și cetăți pe o distanță de circa 100.000 pași și în timpul celor 15 zile ale acestei campanii.

Lovitura aceasta este cea mai puternică pe care au avut-o de înfruntat ținuturile limitrofe ale Imperiului Otoman în această a doua jumătate a secolului al XV-lea și a doua ca mărime, după cea întreprinsă de Iancu de Hunedoara. Amplitudinea neobișnuit de mare a distrugerilor economice, sociale și militare au dezorganizat aproape complet viața regiunilor, inclusiv a celor mai îndepărtate.

Cu aceasta numele cneazului Pavli — denumire sub care-l amintesc cronicile otomane — devine sinonim unui dușman neînduplecat încît copiii sînt speriați cu numele lui, iar Petru More, sol aflat la Constantinopol, povestește la reîntoarcere că de frica sa însuși garda sultanului a trecut Bosforul în Asia Mică⁴². Deși campaniile conduse de către Pavel Chinezu între 1478—1494 au fost toate victorioase și deosebit de prețioase în contextul luptei antiotomane, de abia în acest ultim an el a reușit să se ridice la înălțimea marelui său predecesor, Iancu de Hunedoara.

Urișa cantitate de pradă cucerită și scăderea moralului trupelor, epuizarea rezervelor, venirea iernii au fost principalele motive care l-au obligat pe Pavel Chinezu să întrerupă operațiunile militare în zonă și să se întoarcă la Belgrad, văzut ca un punct de refacere și schimbare a

⁴⁰ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 736, „...sive quod appoplexie vi, quo superiore anno cureptus fuerat, unacum corporis viribus animo ferociam amisisset: quum, sermonis et linguae usu praepedito, mutibus et gestibus animum sui sensa tantum exprimeret, et vix familiaribus summan sententiae suae natum facere posset“.

⁴¹ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 737.

⁴² *Ibidem*. Sultanul Baiazid al II-lea se afla în Egipt luptînd împotriva mamelucilor.

direcției de atac. Zilele petrecute aici se situează între 15—20 noiembrie 1494. Nici Bonfinius și nici celelalte izvoare nu oferă amănunte asupra traseului urmat și a luptelor purtate. Din coroborarea datelor disparate se poate aproxima următorul drum: Belgrad—Smederevo—valea Moravei—valea Nișavei. Nu știm însă exact pînă unde a înaintat Pavel Chinezu și nici dacă a trecut sau nu în Bulgaria. Cu excepția lui Ali nu cunoaștem nici numele comandanților otomani înfrinși și învinși.

Reîmprospătată la Belgrad, armata comitelui de Timiș își continuă înaintarea, de această dată pe valea inferioară a Savei, spre Bosnia și Croația. Scopul era dublu: lichidarea rezistenței nobiliare și curățirea ținuturilor de turci. În zilele următoare lui 20 noiembrie sănătatea precară a lui Pavel Chinezu și eforturile mari din timpul acestui an declanșează un acces de febră puternică; este silit prin urmare să oprească marșul la castelul Sf. Clement de pe Sava, în așteptarea unei îmbunătățiri. Dar în ziua de 24 noiembrie 1494 se stinge în acest loc Pavel Chinezu, comite de Timiș și căpitan general al părților inferioare ale regatului, unul dintre cei mai deștoinci comandanți de arme al timpului său. Cu el ia sfîrșit o întreagă epocă de lupte și de victorii răsunătoare care au reușit să oprească ofensiva otomană la Dunărea de Jos apuseană în ultimul sfert de secol XV. Ultimii ani ai secolului (1495—1499) nu vor reuși să păstreze situația favorabilă creată de el ci vor marca un regres sensibil al luptei antiotomane.

SFÎRȘIT DE SECOL (1495—1499).

La 23 decembrie 1494 în funcția de comite de Timiș a fost numit Iosa de Som⁴³, cel ce a fost ani de zile mina dreaptă a lui Pavel Chinezu, care l-a crescut și format ca un deștoinic comandant. Din 1495 Iosa este și căpitan general al părților inferioare ale regatului, moștenind astfel majoritatea funcțiilor deținute de Pavel Chinezu, ca o recunoaștere a meritelor sale militare dovedite cu prisosință mai ales după 1490. Căpitănatul sudic era compus din 12 comitate (Arad, Bacs, Bekes, Bihor, Bodrog, Cenad, Csongrad, Caraș, Horom, Timiș, Torontal și Zarand) și avea ca scop oprirea ofensivei otomane pe aliniamentul Dunării.

Dispariția lui Pavel Chinezu a contribuit la redeschiderea conflictelor dintre partidele nobiliare, încă în primele luni ale anului 1495 iar noul comite de Timiș a fost nevoit să se angreneze în aceste conflicte cu toate trupele sale, neglijînd pericolul otoman. Tot anul trupele sale vor lupta în părțile sudice (Bacs, Srem).

⁴³ Numele său este scris în diverse forme, Iosa, Iosif și chiar Jean la Pesty Frigyes, *Temes vármegye főispánjai, a Temesvári pasák, és tartományi elnökök. in Történelmi Tarsulat*, XII, 1862, p. 214.

În timpul iernii, turcii construiesc. între Smederevo și Belgrad, o fortificație de pământ și lemn cu întărituri puternice, foarte aproape de Belgrad spre a constitui un pericol real⁴⁴. Pregătirile militare sînt stopate însă de sosirea unei solii turcești la Buda și de discuțiile purtate care au fost concretizate printr-o pace de 3 ani; sînt oprite incursiunile achin-giilor peste Dunăre și sînt redați prizonierii din 1493⁴⁵. Și conflictele interne se atenuează după cîțiva ani.

O referire extrem de interesantă referitoare la activitatea comitelui de Timiș o găsim la Nicolae Stocia de Hațeg care amintește despre construcția de tunuri în atelierele bănățene; făuritorii lor erau țiganii „... care atunci erau meșteri”⁴⁶. Creșterea importanței artileriei de cîmp și de asediu și intrarea conflictelor cu turcii într-o fază nouă, decisivă, a contribuit la creșterea numărului de tunuri și indirect și a atelierelor manufacturiere. Existența cărbunelui și fierului în munții Banatului și vechea tradiție a prelucrării metalelor de aici au fost principalele pre-mize ale avîntului acestui meșteșug.

Cu toate prevederile tratatului de pace, beii de margine își continuă incursiunile lor pustiitoare peste Dunăre în toate zonele limitrofe fluviului. Despre una dintre acestea, desfășurată pe teritoriul Banatului, într-un an nespecificat, cu mențiunea însă că s-a desfășurat într-o noapte de paști, avem cîteva detalii. Autorul ei a fost Iakub bei de Smederevo⁴⁷ care a trecut Dunărea în seara precedentă paștilor — aproximativ martie sau aprilie, timpul de desfășurare —, și-a răspîndit trupele pe o mare parte a zonei dunărene și a așteptat ca populația creștină să-și sărbătorească noaptea învierii. În acest moment, între noapte și dimineață, trupele sale atacă, jefuiesc,ucid și iau robi tot ce întîlnesc în cale, fără a întîmpina cea mai mică rezistență. Acțiunea sa s-a desfășurat pe durata unei singure zile, cu forțele sale proprii, a avut o zonă limitată de acțiune, dar răsunetul ei a fost amplificat de spaima creată în regiune.

Incursiuni otomane sînt semnalate în 1496 în Bosnia și Carinthia⁴⁸, în 1498 în Polonia și Ucraina atacate de către Malkocioglu Bali bei și în 1499 cînd Skender bei atacă Iliria, Istria și Italia. Nu există știri certe despre alte incursiuni turcești în Banat, deși ele au existat; calitățile

⁴⁴ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 723.

⁴⁵ Georgio (Georg) Pray, *op. cit.*, vol. IV, p. 268.

⁴⁶ Nicolae Stocia de Hațeg, *Cronica Banatului*, studiu și ediție critică de D. Mioc, București, 1969, p. 48.

⁴⁷ *Ibidem*; se specifică doar faptul că a avut loc după anul 1496 dar nu încercă să identifice concret anul desfășurării ei. Paștile au căzut în acești ani în lunile martie și aprilie (1496 — 3 aprilie, 1497 — 26 martie, 1498 — 15 aprilie, 1499 — 31 martie; cf. *Documente privind Istoria României*, Introducere, vol. I, București, 1956, anexa VII, cele 35 calendare, catolice, p. 547—618). Acțiunea aceasta a fost o acțiune rapidă, extrem de scurtă ca durată — 1 zi — iar timul de execuție a fost între miezul nopții și dimineața aceleleași zile. Datorită caracterului ei specific acțiunea nu a putut avansa prea mult în interiorul Banatului, ea limitîndu-se la zona văii Dunării, mai precis în zona Cuvin-Horom. La ivirea zorilor turcii trec din nou Dunărea, cu prizonierii și prada cucerită.

militare ale lui Iosa de Som vor fi verificate de abia în primul deceniu al veacului XVI, odată cu reluarea conflictelor deschise cu Poarta Otomană. Sînt însă de remarcat legăturile sale cu domnia Țării Românești, ca și cu претенденții la tronul acesteia, care-și găsesc un adăpost la Timișoara. Prin dispariția sa, în 1509, în timpul epidemiei de ciumă care a decimat regiunile dunărene, ia sfîrșit și seria acelor mari comiți de Timiș și căpitani generali ai părișlor sudice, ale regatului, care au jucat un rol de primă mînă în organizarea rezistenței antiotomane și care, prin victoriile de răsunset obținute, au reușit să stăvilească penetrația otomană în ținuturile nord-dunărene. Cel mai reprezentativ dintre ei a fost Iancu de Hunedoara.

Figura centrală a luptei antiotomane la Dunărea de Jos apuseană în ultima treime a secolului XV a fost fără îndoială Pavel Chinezu. Personalitatea sa a marcat pregnant dezvoltarea Banatului dar s-a extins și asupra altor zone geografice învecinate, cu consecințe finale pozitive. Pavel Chinezu a îmbinat calitatea de neînfrînt comandant de oști cu cea de bun administrator. În prima ipostază s-a remarcat pe cîmpurile de luptă din Banat, Transilvania, Țara Românească și Moldova, ca și în Ungaria, Serbia, Austria, Boemia, Moravia, Polonia, Bosnia, Croația, ca un excelent strateg și tactician; în același timp a dovedit calități fizice excepționale și o voință demnă de laudă. A reușit să mobilizeze la luptă largi categorii sociale, și în primul rînd masele populare. Din rîndul acestora s-au remarcat cnezii români bănățeni, hașegani, hunedoreni, etc., ca elemente deosebit de combative. Nu putem uita că același Pavel Chinezu a devenit unul dintre cei mai mari magnați ai regatului; tot el a fost și acel controversat om despre care contemporanii și urmașii mărturiseau că sînt uimiți de asprimea și duritatea pedepselor aplicate dușmanilor interni și externi.

Din cele prezentate mai sus se reliefează cu pregnanță rolul deosebit de complex al Banatului în cadrul luptei antiotomane, privit și ca un bastion înaintat spre liniile dușmane. Efortul său militar, economic și social în acest secol a fost notabil și a scos în evidență formele specifice de continuitate românească aici: cnezatele și districtele românești bănățene, care au continuat să existe în tot decursul evului mediu datorită privilegiilor și largii autonomii interne, urmări directe ale angajării lor plene în lupta antiotomană. Permanența legăturilor cu toate ținuturile românești a fost factorul de bază în menținerea coeziunii de limbă și popor în aceste secole de mijloc ale evului mediu.

IOAN HĂȚEȘAN

PAVEL CHINEZU UND DER ANTIOTOMANISCHE KAMPF IM BANAT AM ENDE
DES XV. JAHRHUNDERTS (1490—1499)

(Zusammenfassung)

Das Ende edes XV. Jhs. charakterisiert sich durch den Eintritt des otomanisch-christlichen Konfliktes in eine neue Phase. Dies ist ersichtlich durch eine lange Reihe von Siegen die von Pavel Chinezu, Komes von Timiș (1478—1494) und Oberkommandierender des unteren Teiles des ungarischen Königreiches, erzielt worden. Sein Tod während einer Kampagne im Süden der Donau bedeutet das Ende dieser Reihe und das langsame Übergehen der militärischen Vormacht auf türkische Seite.

In diese Zeit fällt auch das Ende des bekannten Komes von Timiș, unermüdlicher Verteidiger des Banats, als auch die Entfernung der Volksmassen vom antiotomanischen Kampfe. Von dieser Zeit an bilden die Knesen und die banater rumänischen, siebenbürger und maramurescher-Kleinadeligen nicht mehr die Hauptmacht im Heer, da sie durch Söldner ersetzt wurden.

Einige Eigenheiten dieser Zeit aus dem Banats, als vorliegende Grenzregion und Bastion des antiotomanischen Kampfes im XV. Jh., werden in dieser Arbeit vorgelegt, insbesondere zur Relieferung einiger, weniger bekannter Aspekte aus der ereignisreichen Geschichte dieser Gegend.